

In zijn inleiding stelt de auteur vast dat hij bij gebrek aan ‘historisch gefundeerde theorievorming’ bij zijn pershistorisch onderzoek niet kon uitgaan van een bruikbare hypothese. Hij ontleende daarom theoretische noties aan de communicatieleer en de politicologie, maar volgde voor het historisch onderzoek een inductieve methode. Gezien het resultaat zou men wensen dat dat vaker gebeurde.

J. P. de Valk

J. Perry, *Ons fatsoen als natie. Victor de Stuers 1843-1916* (Amsterdam: SUN, 2004, 351 blz., € 29,50, ISBN 90 5875 211 9).

Eén van de interessantste personen uit de cultuurgeschiedenis van Nederland is Victor de Stuers. Hij is een man die terecht geregeld in allerlei publicaties opduikt, maar aan wie tot nu toe geen echte monografie of biografie werd gewijd. Alleen hierom al is het verheugend dat de Maastrichtse historicus Jos Perry nu een, in zijn eigen woorden, ‘beknopt levensverhaal’ het licht heeft doen zien. Beknopt is het zeker, want het boek telt nog geen 300 pagina’s tekst, verdeeld over acht hoofdstukken, die weer in een aantal korte paragrafen zijn opgedeeld. Uitputtend is het hierdoor niet, maar Perry weet de belangrijkste aspecten van De Stuers’ leven en vooral werk helder naar voren te brengen.

De Stuers stamt uit een goeud Zuid-Nederlands milieu en groeide in Maastricht op. Na een rechtenstudie in Leiden en een korte loopbaan als advocaat, raakte hij omstreeks 1875 nauw betrokken bij de Nederlandse cultuurpolitiek. Dat had hij voor een belangrijk deel aan zichzelf te danken. De publicatie van zijn beroemde pamflet ‘Holland op zijn smalst’ in *De Gids* van november 1873 werkte, zo stelt Perry terecht, als een verkapte sollicitatie. Anderhalf jaar later werd hij de ambtenaar die die politiek vorm moest geven. Hij werd de spin in het web.

Perry besteedt terecht veel aandacht aan zijn bemoeienissen met monumentenzorg en restauraties, overheidsarchitectuur, musea en archieven. Op al die beleidsterreinen drukte De Stuers zijn stempel en bepaalde hij de ontwikkelingen. Perry behandelt deze onderwerpen in de tweede helft van zijn boek themagewijs en weet hierbij goed duidelijk te maken welk belang De Stuers hechtte aan het nationale verleden en het nationale erfgoed. Tegelijkertijd is het jammer dat door deze opzet de talloze verbanden tussen deze beleidsterreinen wat ondergesneeuwd raken en andere elementen, zoals zijn beleid met betrekking tot volksontwikkeling en kunstonderwijs, onvoldoende uit de verf komen, slechts worden aangestipt.

Voorafgaand aan deze thematische behandeling schetst Perry vrij uitgebreid De Stuers’ weg naar het erfgoedbehoud, die trouwens betrekkelijk kort was: op éénendertigjarige leeftijd was hij benoemd tot referendaris bij het ministerie van binnenlandse zaken. Perry sluit zijn boek af met een hoofdstuk waarin hij De Stuers’ laatste levensjaren beschrijft, nadat hij het ministerie in 1901 vaarwel had gezegd.

Ondanks, maar ook dankzij zijn grote invloed en macht, is De Stuers altijd omstreden geweest. De kritiek die tijdens zijn leven en ook nadien op hem werd geuit stond bijna steeds in verband met zijn Zuid-Nederlandse en katholieke achtergrond. Hierbij wordt hij vaak in één adem genoemd met architect Pierre Cuypers en met de invloedrijke koopman en publicist J. A. Alberdingk Thijm. Dit driemanschap probeerde in deze optiek Nederland een ander karakter te

geven, waarbij de authentieke, tijdens de Republiek gevormde volksaard verloochend werd. De beschuldiging luidde: ‘ultramontanisme’, de stroming die de katholieke kerk boven de Nederlandse staat en natie stelde. Perry maakt al in zijn eerste bladzijden onomwonden duidelijk dat hij zich tegen deze visie verzet. Hij noemt dit een karikatuur. Meermalen komt hij op dit zijns inziens moeilijk uitroebbare beeld terug, waarbij hij soms hard uithaalt naar recente publicaties. Perry heeft gelijk, maar toch zit hierin ook een zwakte van dit boek. Zeker niet alle recente publicaties schetsen allereerst zo’n beeld, maar bovendien beheersen dit soort aantijgingen Perry’s boek zo sterk en is zijn behoefte dit eindelijk recht te zetten zo groot, dat er te vaak een verdedigende toon in doorklinkt. Perry had er beter aan gedaan zijn (mijns inziens juiste) visie op de positie van De Stuers — een katholiek onder de liberalen, een liberaal onder de katholieken (149) — als basis voor zijn betoog te gebruiken. Dan waren de contemporaine beschuldigingen aan De Stuers’ adres beter uit de verf gekomen en dan had hij de relatie met vooral Cuypers evenwichtiger kunnen beschrijven. Nu laat hij de visie van anderen te veel zijn verhaal bepalen.

Het is hiernaast jammer dat Perry op een enkel cruciaal moment te weinig analyseert. Zo blijven zowel de belangstelling die De Stuers op zo jeugdige leeftijd voor oude gebouwen ontwikkelde en zeker de uitzonderlijk snelle opmars van De Stuers in de jaren 1873/1875 helaas steken in een beschrijving, alsof het om vanzelfsprekende ontwikkelingen ging. Maar dat waren ze natuurlijk allerm minst, net zoals het uitzonderlijk was dat een ambtenaar zo’n enorme en veelomvattende macht wist te vergaren. Het is bijvoorbeeld jammer dat de rol die minister J. Heemskerk Azn. gespeeld heeft in dit verband onderbelicht blijft.

Hoewel Perry aangeeft bepaalde bronnen niet te hebben kunnen gebruiken, heeft hij gelukkig ruim gebruik gemaakt van persoonlijke brieven die De Stuers ontving en schreef. Hierin ligt een belangrijke meerwaarde, bijvoorbeeld voor de geschiedenis van het Rijksmuseum.

Al met al is het goed dat Perry dit boek heeft geschreven. Het is weliswaar geen perfect boek, het draagt op punten te veel het karakter van een rehabilitatie en is soms wat schetsmatig, maar het is ook in zijn beknoptheid een rijk boek. Het is een welkom boek.

G. van der Ham

H. Bras, *Zeeuwse meiden. Dienen in de levensloop van vrouwen, 1850-1950* (Dissertatie Utrecht 2002; IISG studies + essays XXXIV, ICS dissertation series LXXXVIII; Amsterdam: Aksant, 2002, 260 blz., € 27,70, ISBN 90 5250 036 8).

Iedereen die wel eens met behulp van het bevolkingsregister levenslopen van individuen heeft getracht te reconstrueren, weet wat voor immens karwei dit is. Migratie vormt de voornaamste complicatie. Op het moment dat iemand van bijvoorbeeld Zierikzee naar Nijmegen verhuist, ben je hem of haar kwijt, tenzij je alle migranten letterlijk achterna reist om ze in de plaatselijke bevolkingsregisters weer op te pikken. Maar gelukkig bestaat er sedert enige jaren de HSN, de Historische Steekproef Nederlandse bevolking, waarin 77.000 levenslopen zijn gereconstrueerd. Het gaat hier om een steekproef uit de geboorteregisters tussen 1812-1922. Hilde Bras schreef een zeer degelijk proefschrift, ten dele op basis van de uitkomsten van deze historische steekproef. Zij analyseerde de levenslopen van ruim 700 Zeeuwse vrouwen die tussen 1835 en 1927 op een aantal Zeeuwse eilanden geboren werden. Van deze vrouwen kwamen er ruim 400 uit de HSN, de

geven, waarbij de authentieke, tijdens de Republiek gevormde volksaard verloochend werd. De beschuldiging luidde: ‘ultramontanisme’, de stroming die de katholieke kerk boven de Nederlandse staat en natie stelde. Perry maakt al in zijn eerste bladzijden onomwonden duidelijk dat hij zich tegen deze visie verzet. Hij noemt dit een karikatuur. Meermalen komt hij op dit zijns inziens moeilijk uitroebbare beeld terug, waarbij hij soms hard uithaalt naar recente publicaties. Perry heeft gelijk, maar toch zit hierin ook een zwakte van dit boek. Zeker niet alle recente publicaties schetsen allereerst zo’n beeld, maar bovendien beheersen dit soort aantijgingen Perry’s boek zo sterk en is zijn behoefte dit eindelijk recht te zetten zo groot, dat er te vaak een verdedigende toon in doorklinkt. Perry had er beter aan gedaan zijn (mijns inziens juiste) visie op de positie van De Stuers — een katholiek onder de liberalen, een liberaal onder de katholieken (149) — als basis voor zijn betoog te gebruiken. Dan waren de contemporaine beschuldigingen aan De Stuers’ adres beter uit de verf gekomen en dan had hij de relatie met vooral Cuypers evenwichtiger kunnen beschrijven. Nu laat hij de visie van anderen te veel zijn verhaal bepalen.

Het is hiernaast jammer dat Perry op een enkel cruciaal moment te weinig analyseert. Zo blijven zowel de belangstelling die De Stuers op zo jeugdige leeftijd voor oude gebouwen ontwikkelde en zeker de uitzonderlijk snelle opmars van De Stuers in de jaren 1873/1875 helaas steken in een beschrijving, alsof het om vanzelfsprekende ontwikkelingen ging. Maar dat waren ze natuurlijk allerm minst, net zoals het uitzonderlijk was dat een ambtenaar zo’n enorme en veelomvattende macht wist te vergaren. Het is bijvoorbeeld jammer dat de rol die minister J. Heemskerk Azn. gespeeld heeft in dit verband onderbelicht blijft.

Hoewel Perry aangeeft bepaalde bronnen niet te hebben kunnen gebruiken, heeft hij gelukkig ruim gebruik gemaakt van persoonlijke brieven die De Stuers ontving en schreef. Hierin ligt een belangrijke meerwaarde, bijvoorbeeld voor de geschiedenis van het Rijksmuseum.

Al met al is het goed dat Perry dit boek heeft geschreven. Het is weliswaar geen perfect boek, het draagt op punten te veel het karakter van een rehabilitatie en is soms wat schetsmatig, maar het is ook in zijn beknoptheid een rijk boek. Het is een welkom boek.

G. van der Ham

H. Bras, *Zeeuwse meiden. Dienen in de levensloop van vrouwen, 1850-1950* (Dissertatie Utrecht 2002; IISG studies + essays XXXIV, ICS dissertation series LXXXVIII; Amsterdam: Aksant, 2002, 260 blz., € 27,70, ISBN 90 5250 036 8).

Iedereen die wel eens met behulp van het bevolkingsregister levenslopen van individuen heeft getracht te reconstrueren, weet wat voor immens karwei dit is. Migratie vormt de voornaamste complicatie. Op het moment dat iemand van bijvoorbeeld Zierikzee naar Nijmegen verhuist, ben je hem of haar kwijt, tenzij je alle migranten letterlijk achterna reist om ze in de plaatselijke bevolkingsregisters weer op te pikken. Maar gelukkig bestaat er sedert enige jaren de HSN, de Historische Steekproef Nederlandse bevolking, waarin 77.000 levenslopen zijn gereconstrueerd. Het gaat hier om een steekproef uit de geboorteregisters tussen 1812-1922. Hilde Bras schreef een zeer degelijk proefschrift, ten dele op basis van de uitkomsten van deze historische steekproef. Zij analyseerde de levenslopen van ruim 700 Zeeuwse vrouwen die tussen 1835 en 1927 op een aantal Zeeuwse eilanden geboren werden. Van deze vrouwen kwamen er ruim 400 uit de HSN, de